

Juris Urtāns

Aglonas Ciriša ezera Upursala. Kultūrvēsturiskie ietvērumi

Atslēgas vārdi: pilskalns, sakrālā vieta, katolicisms, ateisms, stāsti, dzejoļi

Kopsavilkums

Aglonas Ciriša ezera Upursala ir izcils dabas veidojums un nozīmīga kultūrvieta. Pētot Upursalas kultūrvēsturisko nozīmi, var izdalīt vairākus kultūrvēsturiskus ietvērumus jeb aploces:

- *arheoloģiskais ietvērums*. 1977. gadā tika konstatēts, ka izolētais grēdas gals Upursalas rietumu pusē ir pilskalns ar apmetni tā pakājē. Arheoloģiskie izrakumi parādīja, ka apdzīvotība pilskalnā un apmetnē datējama ar I g. t. p. m. ē. – I g. t. vidu p. m. ē. un Upurkalns ir pirmslatgaļu perioda baltu pilskalns;

- *folkloristiski sakrālais ietvērums*. Nosaukums Upursala, Upurkalns liek domāt, ka sala tikusi uzskatīta par senu svētvieta, tomēr genuīnu folkloras liecību par Upursalas sakrālo nozīmi nav daudz;

- *dabas aizsardzības ietvērums*. Upursalas augu daudzveidība jau kopš 19. gadsimta beigām ir piesaistījusi pētnieku uzmanību. 2004. gadā dabas parks “Ciriša ezers” tika iekļauts Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju *Natura 2000* tīklā;

- *tūrisma, atpūtas, pasākumu ietvērums*. Upursala ir bijusi iecienīta vieta dažādiem pasākumiem un ekskursiju galamērķis. Mūsdienās pa Upursalas perimetru ir izveidota pastaigu un apskates taka;

- *katoļu baznīcas attieksmes ietvērums*. It kā būtu uzskatāms, ka katoļu baznīcai vajadzētu būt negatīvai nostājai pret Upursalu ar Upurkalnu kā senu svētvieta, tomēr baznīcas attieksme vienmēr ir bijusi neitrāli labvēlīga;

- *ateistiskais ietvērums*. Padomju ateisma propagandas ietvaros tika publicēti vairāki raksti periodikā par Aglonas garīdznieku it kā amorālo rīcību Upursalā;

- *ikdienas ietvērums*. Pilskalna esamība Upursalā pieļauj iespēju, ka laikā, kad cilvēki pastāvīgi dzīvoja uz salas, salā notika arī lauksaimnieciskā darbība, kas apliecināta arī vēlākos laikos;

- *militārais ietvērums*. Pirmā pasaules kara laikā Upursalā tika izveidoti nocietinājumi eventuālai aizsardzībai pret vācu uzbrukumu Petrogradai. Šajos nocietinājumos aktīva kaujas darbība nekad nav notikusi, taču tie ir pārveidojuši un ietekmējuši salas reljefu;

- *literārais, mākslinieciskais ietvērums*. Kā nozīmīga dabas un kultūrvēsturiska vieta sala ir attēlota vairākos vizuālos darbos un daiļliteratūrā.

Upursalas kultūrvēsturiski ietvērumi pārklājas un ietekmē viens otru. Šo kultūrvēsturisko ietvērumu nodalīšana ļauj līdzīgā veidā analizēt arī citas kultūrvēsturiski nozīmīgas salas Latvijas iekšējos ūdeņos.

Island Upursala on Cirišs Lake in Aglona: historical and cultural containments

Key words: hillfort, sacred place, Catholicism, atheism, stories, poems

Summary

Upursala (Offering Island) on Cirišs Lake in Aglona is an outstanding natural formation and a significant cultural site that has attracted people's attention since ancient times. The isolated tip of the ridge on the western side of Upursala is called Upurkalns (Offering Hill). Several cultural and historical containments can be distinguished when studying the cultural and historical significance of Upursala.

Archaeological context. In 1977, it was established that Upurkalns is a hillfort with a settlement at its foot. Archaeological excavations showed that the settlement on the hill dates back to the time period between the 1st century BC and the middle of the 1st century AD. Research allowed us to explain that Upurkalns can be considered a traditional Baltic hillfort of the pre-Latgal period.

Folkloristic and sacral containment. The names Upursala and Upurkalns suggest that the island is considered an ancient sacred place, however, there are few genuine folklore records of Upursala as an ancient sacred place.

Nature conservation coverage context. The diversity of Upursala's plants has attracted the attention of researchers since the end of the 19th century. In 2004, the Cirišs Lake Nature Park was included in the Natura 2000 network of protected natural areas of European importance.

Tourism and recreation activities context. Upursala has been a popular place for various social events and excursion destinations. Nowadays, a walking and sightseeing trail has been created around the perimeter of Upursala.

Catholic Church attitude context. It would be considered that the Catholic Church should have a negative stance towards Upursala with Upurkalns as an ancient sacred place, however, the church's attitude has always been neutrally favorable.

Atheistic context. As part of Soviet atheist propaganda, several pamphlets were published about the allegedly unacceptable actions of the Aglona clergy on Upursala.

Everyday context. The existence of a hillfort on Upursala allows the possibility that at a time when people lived permanently on the island, agricultural activity also took place on the island, which is also attested in later times.

Military context. During World War I, fortifications were built on Upursala to defend Petrograd. These fortifications never saw active combat, but they have transformed the island's relief.

Artistic context. As a significant natural and cultural historical site, the island has been depicted in many visual works and literature.

Upursala has several cultural and historical contexts that overlapped and influenced each other. Defining the cultural and historical contexts of Upursala allows us to analyze other culturally significant islands in Latvia's inland waters in a similar way.

1. Attēls. Aglonas Ciriša Upursala. (Foto: J. Urtāns 05.05.2006.)

Ievads

Aglonas Ciriša ezera Upursala (turpmāk – Ciriša Upursala vai Upursala) ir gan izcils dabas veidojums, gan zīmīga kultūrvieta, kas vienmēr ir piesaistījusi cilvēku uzmanību. Upursala ir diezgan pētīta, galvenokārt izziņot salas arheoloģiskās un dabas vērtības, tomēr savrup ir palikuši citi Upursalas kā kultūrvēsturiskas vietas izmantošanas aspekti.

Raksta mērķis ir definēt un nodalīt Upursalas izmantošanas kultūrvēsturiskos ietvērumus ar uzdevumu tuvāk raksturot katru no tiem. Koncepta “kultūrvēsturiskais ietvērums” izmantošana varētu būt veids, kā sākotnēji nodalīt un pētīt dažādas kultūrvēsturiskās realitātes, no kurām, apvienojot vienotā veselumā, varētu iegūt aptverošu kādas konkrētās vietas kultūrvēsturisko raksturojumu.

Ciriša Upursala ir ap 6 ha liela, plānā nosacīti pakavveidīga sala, kas atrodas Ciriša (arī Čerešu, Cirišu, Ciriša un līdzīgi) (Avotiņa 1984, 54) ezera centrālajā daļā ap kilometru uz R no Aglonas. Ciriša ezera vidējais dziļums ir 5,0 m, maksimālais dziļums – 12,5 m, platība – 630,6 ha. Ezerā ir astoņas salas (ezeri.lv). Upursalas rietumu puse paceļas ap 17 m virs ezera līmeņa; nodalītais grēdas ziemeļu gals ir saukts par Upurkalnu.

Ciriša Upursalas kultūrvēsturiskās nozīmes izziņāšanā nodalāmi vairāki kultūrvēsturiski ietvērumi.

Arheoloģiskais ietvērums

Ciriša ezera Upursalas arheoloģiski iezīmīga vieta ir Upurkalns ar apmetni tā pakājē. Lai arī jau agrākos laikos Upurkalns ir apzīmēts par pilskalnu (sk., piemēram, Šmidts 1931; Āboltiņš 1939), tomēr noteikti pilskalns Upursalā tika konstatēts 1977. gadā. Tad pat pilskalna ziemeļu pakājē tika atklāts senas apmetnes kultūrslānis.

Upurkalnam ir ovāls, izlīdzināts plakums (32 x 18 m). Lēzenākā ziemeļu nogāze 3 m un 6 m zem plakuma līmeņa pastāvināta ar divām terasēm. Zemākā terase turpinās gar visu kalna rietumu malu, lai dienvidu galā pārietu grāvī, kura priekšā uzņemts vairāk nekā metru augsts valnis. Pilskalna ziemeļu pakājē ir apmetnes kultūrslānis; 2025. gadā apmetnes kultūrslānis konstatēts arī Upurkalna dienvidu pakājē.

1977. gadā Jura Urtāna (1952) vadībā pilskalnā un apmetnē tika veikti arheoloģiskie pētījumi, kopumā apzinot 74,5 m² pilskalnā un 64 m² apmetnē (Urtāns 1978, 82–83). 2013. gadā pilskalnā veikti labiekārtošanas darbi, kuru arheoloģisko uzraudzību nodrošināja Aija Vilka (1987) (Vilka 2014).

Pilskalna plakumā un nogāzēs ir cilvēku ilgstošas dzīves rezultātā veidojies kultūrslānis. Pēc tajā atrastajām bezripas gludo un švīkāto trauku lauskām, kā arī pēc dažām senlietām – akmens kalta, masīvas bronzas aproces puses – apdzīvotība kalnā datējama ar I g. t. p. m. ē. – m. ē. I g. t. vidu. Kalna plakumā uzietas ar akmeņiem izliktas pavardu vietas un deguši, sašķēlušies akmeņi no izjauktiem pavardiem. Šie atradumi visumā neatšķiras no līdzīgiem atradumiem tā paša laika citos Latgales pilskalnās.

Upurkalna pakājē ir senas apmetnes kultūrslānis. Arheoloģiskie izrakumi ļāva noskaidrot, ka apmetnē ļaudis dzīvojuši m. ē. I g. t. otrajā pusē, kad, šķiet, spriežot pēc atradumiem, Upurkalns vairs netika apdzīvots. Upurkalns uzlūkojams par tradicionālu pirmslatgaļu laika baltu pilskalnu.

1979. gadā J. Urtāna vadībā veikti pārbaudes izrakumi Upursalas Mīlestības kalniņā, kas atrodas Upursalas līča malā, tomēr ar agrākiem laikiem saistītas liecības tur netika konstatētas (Urtāns 1980, 103–104). Ir liecības, ka uz salas esot kādu ēku pamatu atliekas¹ un ka salā vecos laikos bijis “upuru akmens” (Rēzekniešu ekskursija 1936), tomēr tās nav guvušas apstiprinājumu.

Upurkalnam kā pilskalnā un tā arheoloģiskajiem guvumiem veltītas vairākas apkopojošas publikācijas (Urtāns 1985, 80–81; Vasks 1991; Urtāns 1998); tas iekļauts valsts aizsargājamo arheoloģijas pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes piemineklis.

Folkloristiski sakrālais ietvērums

Upursalas un Upurkalna nosaukums, folkloras pieraksti vedina domāt, ka sala ir uzskatāma par senu sakrālo vietu, tomēr genuīnu folkloras pierakstu par Upursalu kā senu svētvieta ir ļoti maz. Par Upursalu 1930. gadā toreizējais Krāslavas ģimnāzijas skolotājs, arheologs Rauls Šnore (1901–1962) pierakstīja vairākus savu skolēnu dzirdētos nostāstus:

“Senlatvieši uz upuru kalna esot veduši laivās teļus un kalnā dedzinājuši, upurējuši. Kad dūmi klājušies uz Vogulu sādžas pusi (t. i., uz Rušonas stacijas pusi), tā bijusi laba zīme – klāšoties labi, bet ja uz Aglonas pusi, tad klāšoties slikti. Kungs Reuts (muižnieks no Kameņecas muižas) licis nepaklausīgos zemniekus grūst no “upuru kalna” ezerā [..].” (Sofija Plone, 1930. gada 18. marts. Glabājas Nacionālās

---

¹ P. Puduļa 1968. gada 7. oktobra ziņojums. Glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta arhīvā.

kultūras mantojuma pārvaldes Kultūras mantojuma informācijas centra arhīvā (turpmāk – NKMP KMIC).)

“Tauta stāsta, ka agrākie iedzīvotāji tur kāruši noziedzniekus [..].” (Mihalina Egle, 1930. gada marts. Glabājas NKMP KMIC.)

“Ciriša ezera salā vieta ar nostāstiem. Tur agrāk esot vecie kungi apglabājuši daudz dažādu mājas lietu un naudas, esot atrasti vara katls un patvāri [..].” (Pēteris Špoģis, 1930. gada 31. marts. Glabājas NKMP KMIC.)²

Literatūrā ir norādes, ka Upursala saukta arī par Pērkoņa salu (Štāls 1930) un Kalnu salu (Jansons 1936, 339).

Ar R. Šnores pierakstiem sasauca rakstniekam Antonam Rupainim (1906–1976) zināmie nostāsti. Uz paša uzdoto jautājumu “Kāpēc dominikāņu baznīcas un klostera celšanai izvēlējās nevis apdzīvotu vietu, bet cilvēku roku neskārtu mežu?” viņš atbildēja: “Uz to atbildi dod nostāsti. Pie Ciriša un Egles ezeriem bija senču Upuru kalns. Tur vēl arvienu pulcējušies nepārliecināmie zemnieki pielūgt savus dievus. Dominikāņu ideja bijusi – uzcelt viņu pulcēšanās vietā dievnamu. Tomēr spītnieki dievnamā negājuši. Padzīti no svētās vietas, viņi pa naktīm cēlušies uz Ciriša ezera salas jaunu mākslīgu Upuru kalnu, no kā arī sala dabūja nosaukumu – Upuru sala” (Rupainis 1951).

Vēstures studentes Marijas Vilkaušas 1961. gada ziņojumā par Upursalu fiksēti tolaik saklaušinātie nostāstu fragmenti: “[..] Tautā ir sastopami nostāsti, ka senajos laikos pirms pareizticības un katoļticības izplatīšanās senlatvieši šeit pielūguši savus pagānu dievus, salikuši sārtus un upurējuši dieviem. Stāsta, ka vissenākajos laikos dedzinājuši meitenes, bet vēlākā laikā no tā atteikušies un upurējuši lopus. No tā laika sala tikusi nosaukta par upursalu [..].” (M. Vilkauša. Ziņojums par zinātniskās ekspedīcijas rezultātiem Preiļu rajonā. 1961. gada septembris. Glabājas NKMP KMIC).

Vēlākos laikos pierakstītie nostāsti lielā mērā ir ietekmēti no Antona Rupaiņa pazīstamā vēsturiskā romāna “Baltie tēvi”, kas turpinājums 1937. gadā publicēts populārajā žurnālā “Atpūta”, pēc tam arī atsevišķā grāmatā (Rupainis 1963; Rupainis 2017). Romāna izklāsts it kā pamatojas uz priesteru Jordana vēlākos laikos zudušo tekstu, tomēr šāda teksta esamība ir apšaubāma. Romāna sižeta izkārtojumā liela vieta atvēlēta konkretizētajai Ciriša Upursalai.

Folklorā nekas netiek minēts par Upurkalnu kā pilskalnu. Iespējams, ka Upurkalnam bijusi kāda sakrālā nozīme, tomēr iegūtās arheoloģiskās liecības ne ar ko neatšķiras no tā paša laika pilskalnu atradumiem. Šķiet, ka Upursalas svētnīcai vajadzēja būt nozīmīgai, ja tautas atmiņā cauri gadsimtiem, pat gadu tūkstošiem, ja atceras arheoloģiskos datējumus, bija saglabājies īpašais kalna un salas nosaukums.

Dabas aizsardzības ietvērums

Ciriša Upursala ir nozīmīgs dabas objekts. Dabas aizsardzība, likumdošana, attieksme pret dabu ir viena no cilvēka un sabiedrības izpausmes formām tās

---

² Nereti senās sakrālās vietas ir saistītas arī ar soda vietu tradīciju. Liecība par vara katla atradumu savukārt sasauca ar apliecinātiem katlu atradumiem dažādu tautu senajās svētnīcās.

kultūrvēsturiskajā attīstībā, kas ļauj arī dabas aizsardzības pasākumu kompleksu uzskatīt par vienu no kultūrvēsturiskajiem ietvērumiem. Ciriša Upursala dabas pētnieku uzmanību ir saistījusi jau kopš 19. gadsimta beigām (Lehmann 1895; Suško, Evarts-Bunders 2010), veikta Upursalas un citu Ciriša ezera salu botāniskā izpēte (Terenkevičs 1938, 206–207). Upursalas botāniskā izpēte turpināta arī vēlākos gados, kā rezultātā Ciriša Upursala kopš 1931. gada kā dabas piemineklis tiek valstiski aizsargāta. 1977. gadā tika izveidots kompleksais dabas liegums “Ciriša ezers ar apkārtējo ainavu”, kurā iekļautās astoņas Ciriša ezera salas noteiktas kā botāniskais liegums. Salās konstatētas kopumā 349 sēklaugu un paparžaugu sugas (Gavrilova 1985; Gavrilova 1994). 2004. gadā dabas parks “Ciriša ezers” tika iekļauts Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju tīklā *Natura 2000*.³ Dabas aizsardzības pasākumi pārklājas ar Upursalas kā kultūrvēsturiski nozīmīgas teritorijas aizsardzības nostādņēm; abus ietekmē Upursala kā dažādu pasākumu, tūrisma un atpūtas vieta.

Tūrisma, atpūtas, pasākumu ietvērums

Kopš seniem laikiem Upursala ir bijusi populāra dažādu sabiedrisku pasākumu norises un ekskursiju galamērķu vieta (Štāls 1930; Rembušs 1931; Gar Latgales zilajiem ezeriem 1933; Spuriņš 1934; Grigorovičs 1936; J. D. 1933; Āboltiņš 1939; Pelše 1969 un daudzi citi). Pieejamie rakstītie avoti liecina, ka Upursalā ir notikuši dažādi pasākumi, piemēram, Aizsardžu dienas (Aizsardžu dienas 1938), Darba svētki (Studentu darba svētki 1933; Darba svētki 1936; Studentu dāvana 1936), skolas izlaidumi (Lasis 1959; Niedre 1963), sporta svētki un sacensības (Zdanovskis 1972) u. c. Mūsdienās, stāvākajās nogāzēs uzbūvējot kāpnis, pa Upursalas perimetru izveidota 1,8 km gara pastaigu un apskates taka, iekārtota laivu piestātne, uzstādīti skulpturāli veidojumi, veikti dažādi citi labiekārtošanas darbi.

Katoļu baznīcas attieksmes ietvērums

It kā būtu uzskatāms, ka katoļu baznīcai pret Ciriša Upursalu ar Upurkalnu kā senu sakrālo vietu būtu jābūt negatīvai nostājai, tomēr baznīcas attieksme vienmēr ir bijusi neitrāli labvēlīga: “*Ir tautā nustosti, ka senejūs laikūs, kad myusu senčim vēl nabeja nuteiktas un skaidras izpratnes par Vinigū, Vysvarīgū un Taisnigū Divu, kod gudynoja vēl dažaidus elkus, tad uz šo kolna jo sovīm divaklim salykuši uperus.*” (Novickis 1929, 50). Salā ar baznīcas līdzdalību starpkaru laikā bija ierīkoti un uzturēti ar baltām smiltīm apkaisīti pastaigu celiņi, lapenes, klusi nostūri un laukumiņi meditācijai, uzbūvēti soliņi (J. D. 1933; Okupētajā Latvijā 1957), salu apmeklēja gan Aglonas ģimnāzijas skolēni, gan vasarās Katoļu semināra studenti, braucot no salas, dziedātas garīgās dziesmas (Ručs, 2004, 24, 28). Folklorā ir liecība, ka no Aglonas baznīcas uz Upursalu bijusi būvēta, bet nepabeigta pazemes eja, un akmeņu krāvums ezerā esot liecinājums par šādu būvi (Atpile-Jugane 2023).

³ Pēc: Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas parka “Ciriša ezers” dabas aizsardzības plāns. Projekts. 2025. Glabājas NKMP KMIC.

Ateistiskais ietvērums

Padomju ateisma propagandas ietvaros arī Upursalai bija sava noteikta vieta. 1957. gadā publicēts ķengājošs raksts, ka Upursalā baznīckungi tā vietā, lai gatavotu svētrunas, patiesībā uzdzīvoja, dzēra vīnu, kopā ar mūķenēm nodevās izpriecām. Tika rakstīts, ka reiz trīs puikas Upursalā, ieraudzījuši ūdenī plunčājamies puspliku dekānu un mūķeni, noslēpuši viņu drēbes, tā izjaucot nākamās dienas dievkalpojumu (Spalis 1957). Publikācijas izteikti indīgais teksts, Aglonas Dievmātes svētkiem pietuvinātais publicēšanas datums nepalika neievērots, un vēlākos laikos uz šo publikāciju bija atsauces kā ar noraidošu – trimdas izdevumā (Upuru salas noslēpums 1957), tā ar atbalstošu attieksmi (Laizāns 1958; Ketlers 1967). Līdzīga nievājoša attieksme pret Upursalas apmeklētājiem pausta V. Pluša rakstā: “Viņi daudz ko zina stāstīt par dominikāņu mūku un Aglonas dekānu “svētajiem nedarbiem”. Daudzi Somersetas iedzīvotāji atceras, ka uzticamais dievmātes kalps dekāns Lazdāns dzēris, spēlējis kārtis un vizinājis laivā uz Upursalu Aglonas ģimnāzijas audzēknes.” (Plušs 1960)) un citās publikācijās (Frīdmanis, Zeile 1965).

Cits antireliģisks tvērums bija uzskatu paušanai, ka Ciriša Upursala bija sena pagāniska svētvieta, bet kristietība agrākos laikos pret to vērsās, sodot salas apmeklētājus un iznīcinot senās svētvietas (Zeile 1965a; Zeile 1965b; Paegle 1980). Šis pats uzskats, nevēršoties pret baznīcu, bet apstiprinot vispār zināmos faktus, ka kristiešu baznīcas celtas seno svētvietu tuvumā vai to vietās, pausts arī citās publikācijās (Rupainis 1951; Rancāns 1993, 9).

Ikdienas ietvērums

Pilskalna un apmetnes esamība Upursalā pieļauj iespēju, ka laikā, kad uz salas pastāvīgi dzīvoja cilvēki, salā notika arī lauksaimnieciska darbība. Par saimniecisko darbību jau krietni vēlākos laikos liecina kāds jau aizmirsts Upursalas agrākais nosaukums – Teļu sala, jo “agrāk šeit pa vasaru sadzīti teļi un rudenī vesti atkal atpakaļ” (Rudzītis 1925). Šāda noslēgto salu saimnieciskā izmantošana ir zināma arī citās Latvijas iekšējo ūdeņu salās. Salas apkārtnē izmantota zivju ķeršanai un makšķerēšanai, kas ne vienmēr bijusi legāla (Lukstiņš 1969).

Militārais ietvērums

Upursalas rietumu piekrastē Pirmā pasaules kara laikā krievi ierīkoja ierakumus, kas vērsti pret dienvidrietumiem. Ierakumi ir veidoti vienotā sistēmā ar zemnīcām, kas izvietotas salas vidusdaļā. Šīs būves ir kopīgā fortifikācijas sistēmā ar nocietinājumiem ezera salās uz dienvidaustrumiem no Upursalas un zemes ragā uz ziemeļrietumiem no Upursalas, kas vēl daudz plašākā aplocē veido aizsardzības līnijas pret vācu karaspēku, kas 1915. un 1916. gadā bija bīstami tuvu Daugavai un Daugavpilij. Pastāvēja draudi, ka vācieši varētu uzbrukt Krievijas impērijas galvaspilsētai Petrogradai. Šajos nocietinājumos aktīva kaujas darbība nekad nav notikusi. Militārās būves tagad iesaugušas mežā, aizplūdušas un aizmilzušas, tomēr tās ir ievērojami mainījušas Upursalas veidolu.

Literārais, mākslinieciskais ietvērums

Upursala kā zīmīga dabas un kultūrvēstures vieta ir piesaistījusi dažādu radošo personu interesi. Sala ir mākslinieciski tēlota, vizuālie salas tvērumi rādīti izstādēs, piemēram, Otomijas Freibergas (1903–1981) oforts “Upursala Aglonā” (Ko rāda ceļojošā mākslas izstāde 1939). Gleznotājam Leo Svempam (1897–1975), apmeklējot Upursalu, sala esot iepatikusies, un viņš izteicis vēlēšanos to gleznot (Pelšs 1967), bet nav zināms, vai tas tā arī noticis.

Ciriša ezers un Upursala ieņem vietu arī vairākos dzejojumos, piemēram, Augusta Smagara (1910–1985) balādē “Veļu nakts Aglonā”: “Upuru salā apstājās zirgi, uzvijas eglē karogs balt-sārts; ceļos saļima savādie tēli, kad tika izrunāts tēvzemes vārds!” (Smagars 1937), Madsolas Jōņa (1913–1975) dzejolī “Balāde par Aglyunas azarim”: “*Upurkolnā blōvas līsmas, / Bolti dyumi gaisā tvaņ. / Solas leicī nāru dzīsmas, / Līmiņš tric un dzeļmes skaņ.*” (Madsolas Jōņs 1943, 109–111), Pāvila Neikšāna (1927) 1955. gadā tapušajā dzejolī “15. augustā”: “Ciriša ezera Upuru salā / Ticības zvērests dots bērniņā kvēls.” (pēc: Gekiša 1993), Andra Vējāna (1927–2005) dzejoļos “Monika”: “Bet pati Monika gar lauku iet, / Pie krūtīm stiebri viegli, viegli skaras, / Sirds Cirišam un Upursalai dzied, / Kur mēness noturas uz viena liepas zara.” (Vējāns 1984, 9) un “Grēkusūdze”: “Un ja ne baznīcā, tad zaļā Upursalā / Iet vainas akmeni no krūts un stigas velt, / Lai balts kā sestdiena rīt stātos vagas galā.” (Vējāns 1988, 40). Ciriša Upursala minēta arī stāstos (Smagars 1934; Smagars 1936) un apcerēs (Purvmaliete 1943). Upursala kā konkrēta vieta iekļauta A. Rupaiņa romāna “Baltie tēvi” sižetiskajā izvērsumā (Rupainis 1963; Rupainis 2017).

Nobeigums

Kopumā redzams, ka Ciriša Upursalai bija vairāki kultūrvēsturiski ietvērumi, kas savstarpēji pārklājās, ietekmējās, laika gaitā mainoties prioritātēm. Senākais datējamais kultūrvēsturiskais ietvērums saistās ar salas arheoloģisko nozīmību. Vismaz pagaidām nav konstatēts, ka folkloras un sakralitātes ietvērums tiešā veidā būtu saistīts ar salas arheoloģiju; iespējams, ar laiku, kļūstot pieejamiem jauniem datiem, tas varētu mainīties. Upursalas un Upurkalna tēls izmantots kā ar baznīcas aktivitātēm saistītas darbībās, tā arī ateistiskajā propagandā. Salas garīgais oreols ietekmēja Upursala izmantošanu arī ikdienišķas cilvēku aktivitātēs. Salas popularitāti apliecina Upursalas tēlojums literatūrā un vizuālajā mākslā, kur tiek iezīmēta arī salas simboliskā nozīmība. Savukārt Upursalas kultūrvēsturiskā nozīmība saslēdzas ar salas dabas vērtībām, vienai otru papildinot un ietekmējot. Upursala kā vieta dzīvo savu nosacīti noslēgto dzīvi, kur dažādie kultūrvēsturiskie ietvērumi sastopas, veidojot savdabīgu salas kultūrekoloģiju. Salas izmantošana Pirmā pasaules kara militāro būvju veidošanā gan nav tieši saistīta ar Upursalas citiem kultūrvēsturiskajiem ietvērumiem, tomēr šīs būves ir jūtami ietekmējušas salas reljefu un veidolu. Ciriša Upursalas kultūrvēsturisko ietvērumu definēšana ļauj līdzīgā veidā analizēt arī citas Latvijas iekšējo ūdeņu kultūrvēsturiski nozīmīgas salas, piemēram, turpat netālu esošo Rušona ezera Upursalu vai Jašas ezera Jeroslaukas salu, lai gan jāņem vērā, ka ne visas salas būs saistītas tieši ar šiem iepriekš nosauktajiem kultūrvēsturiskajiem ietvērumiem; kādi varētu izvirzīties priekšplānā, citi – otrajā plānā.

Avotu un literatūras saraksts

- A. R. (1981) Skola pie Cirīša ezera. Grām.: *Dzimtenes kalendārs 1982. gadam*. Sastādīja K. Vilnis. Vāsterās: Trīs rozes, 248.–279. lpp.
- Āboltiņš, T. (1939) Gar teiksmainās Latgales zilajiem ezeriem. *Kadets*, Nr. 8/9.
- Aizsardžu dienas Aglonā. (1938) *Latgales Vēstnesis*, 9. septembris.
- Atpile-Jugane, I. (2023) Upursala Cirīša ezerā. *Vietējā Latgales Avīze*, 9. jūnijs.
- Avotiņa, R. (1984) *Latvijas PSR ūdenstilpju nosaukumi. Īsa izziņa. 1. burtnīca (A – D)*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte. 83 lpp.
- Studentu darba svētki Aglonā (1936). *Brīvā Zeme*, 25. maijs.
- Darba svētki (1936). *Students*, 31. maijs.
- Frīdmanis, E., Zeile, F. (1965) Cīnītājs [par Jāzepu Vagali]. *Liesma*, Nr. 9.
- Gar Latgales zilajiem ezeriem (1933). *Rīgas Vēstnesis*, 15. jūnijs.
- Gavrilova, G. (1985) Cirīša ezers un tā salas. *Leņina Karogs* [Preiļi], 26. janvāris.
- Gavrilova, G. (1984). *Ozero Cirisa*. Rīga. 121 s.
- Gekiša, J. (1993) Pārdomas pēc Krāslavas ģimnāzijas 70 gadu jubilejas. *Mōras Zeme*, 31. jūlijs – 6. augusts.
- Grigorovičs, M. (1936) Tūristu gaitas Latgalē. *Pasta – Telegrāfa Dzīve*, Nr. 7.
- J. D. (1933) Aizsargu ekskursija. *Aizsargs*, Nr. 8.
- Jansons, E. (1936) Dabas pieminekļi Latvijā. Grām.: *Latvijas zeme, daba un tauta*. II sēj. Latvijas daba. Rīga, 321.–344. lpp.
- Ketlers, T. (1967) “Brīnumi” aizgājuši pagātnē. *Avangards* [Daugavpils], 12. augusts.
- Ko rāda ceļojošā mākslas izstāde (1939). *Rūjienas Vēstnesis*, 20. oktobris.
- Laizāns, V. (1958) Liekulību atmasko. *Leņina Karogs* [Preiļi], 3. augusts.
- Lasis, F. (1959) Vai tu pazīsti Latgali? *Leņina Karogs* [Preiļi], 3. jūnijs.
- Lehmann, E. (1895) *Flora von Polnisch-Livland mit besonderer Berücksichtigung der Florengebiete Nordwest-Russlands, des Ostbalticums, der Gouvernements Pskow und St. Petersburg sowie der Verbreitung der Pflanzen durch Eisenbahnen*. Jurjew (Dorpat): Druck von C. Mattiesen. 430 S.
- Lukstiņš, P. (1969) Kad vira peldas ezerā. *Leņina Karogs* [Preiļi], 29. augusts.
- Madsolas Jōns. (1943) *Lynu zīdi. Dzejas*. Daugavpils. 184 lpp.
- Niedre, J. (1963) Atmiņu druskas. II. *Latvijas Amerikā*, 5. oktobris.
- Novickis, A. (1929) *Aglyna*. Rīga. 56 lpp.
- Okupētajā Latvijā. Aiz dzelzs aizkara. Upursalas noslēpums (1957). *Latvija Amerikā*, 6. novembris.
- Paegle, M. (1980) Katolicisma vēsturiskās saknes Latgalē. *Leņina Karogs* [Preiļi], 25. decembris.
- Pelše, V. (1969) Tūristu pārgājiens. *Leņina Karogs* [Preiļi], 14. janvāris.
- Pelšs, J. (1967) Mūsu deputāts – jubilārs. *Padomju Karogs* [Preiļi], 18. jūlijs.
- Plušs, V. (1960) Kāpēc es atteicos no reliģijas. *Balvu Taisnība*, 12. jūlijs.
- Purvmaliete. (1943) Naaizmērstule klusajos laukos. *Rēzeknes Ziņas*, 10. februāris.
- Rancāns, F. (1993) Aglona. *Universitas*, Nr. 70.
- Rembušs, V. (1931) “Dabas mīļotāju pulciņa” ekskursija. *Censonis*, Nr. 1.
- Rēzekniešu ekskursija. (1936) *Pasta – Telegrāfa Dzīve*, Nr. 7.
- Ručs, K. (2004) *Dzīve ar Dievu. Atmiņas*. Rīga: Madris. 124 lpp.

- Rudzītis, R. (1925) Aglonas Māras baznīca. *Latvijas Vēstnesis*, 25. jūlijs.
- Rupainis, A. (1951) Aglonas brīnumi 250 gados. *Laiks*, 18. augusts.
- Rupainis, A. (1963) *Baltie tēvi*. Tilta apgāds. 352 lpp.
- Rupainis, A. (2017) *Baltie tēvi*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība. 462 lpp.
- Smagars, A. (1934) Latgales meitene. Stāsts. *Magazina*, Nr. 134.
- Smagars, A. (1936) Ciriša ūdeņi. Pastāsts. *Rīts*, 31. maijs.
- Smagars, A. (1937) Veļu nakts Aglonā. *Lāčplēsis*, Nr. 5.
- Spalis, A. (1957) Upuru salas noslēpums. *Padomju Jaunatne*, 16. augusts.
- Spuriņš, T. (1934) Ekskursija uz Latgali. *Ogres Straume*, 7. jūlijs.
- Suško, U., Everts-Bunders, P. (2010) Botānisko pētījumu vēsture Dienvidaustrumlatvijā. *Latvijas Veģetācija*. Nr. 21, 101.–125. lpp.
- Šmidts, P. (1931) Mazi aizrādījumi sirotājiem Daugavpils novadā. *Ugunskurs*, Nr. 3.
- Štāls, M. (1930) Skolotāji iepazīstas ar Latgali. *Pēdējā Brīdī*, 15. jūnijs.
- Studentu dāvana Aglonas pamatskolai (1936). *Rīts*, 25. maijs.
- Terenkevičs, V. (1938) Latgolas floras pētišonas vēsture un interesantākā elementi. *Zidūnis*, Nr. 7.
- Upuru salas noslēpums (1957). *Latvija Amerikā*, 6. novembris.
- Urtāns, J. (1978) Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Valkas un Preiļu rajonā un izrakumi Ciriša ezera Upursalā 1977. gadā. Grām.: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1977. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 79.–83. lpp.
- Urtāns, J. (1980) Pētījumi Ciriša ezera Upursalā, pie Ruskulu akmens un Daugmales kapulaukā. Grām.: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1979. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 103.–105. lpp.
- Urtāns, J. (1985) *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga. 132 lpp.
- Urtāns, J. (1998) Aglonas Ciriša ezera Upursala. Grām.: *Kultūras krustpunktu meklējumi*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 167.–173. lpp.
- Vasks, A. V. (1991) *Keramika epohi pozdnej bronzi i rannego zeleza Latvii*. Rīga: Zinatne. 197 s.
- Vējāns, A. (1984) Stundinieks vestes kabatā. *Karogs*, Nr. 8.
- Vējāns, A. (1988) Sirds tēvuzemi neizvēlas. *Karogs*, Nr. 11.
- Vilka, A. (2014) Nelieli arheoloģiskās uzraudzības darbi Aglonas Upursalas pilskalnā (Upurkalnā) 2013. gadā. Grām.: *Arheologu pētījumi Latvijā 2012.–2013. gadā*. Sast. un red. J. Urtāns, I. L. Virse. Nordik, 60.–62. lpp.
- Zdanovskis, P. (1972) Sports un atpūta. *Ļeņina Karogs* [Preiļi], 6. jūlijs.
- Zeile, P. (1965a) Aglona. Apraksts. *Ļeņina Karogs* [Preiļi], 10. jūlijs.
- Zeile, P. (1965b) *Krusti krīt*. Rīga: Liesma. 162 lpp.